

Pest, Velence és az ég

Száz éve halt meg Láza Kosztity (Laza Kostić, 1841–1910)

Irodalomtörténeti bevezetés

Láza Kosztity romantikus szerb költő a kalapját romantikusan, a zsebében hordta. A bácskai Koviljban született, Pesten tanult jogot, Pesten ült börtönben (politikailag!, csak politikailag!), s a cellában írta egyik kiemelkedő korai versét (*A csillagok között*, 1872), majd hatyúdalát – a szerb költészet talán legjelentősebb alkotását (*Santa Maria della Salute*, 1909) – szintén Pesten vetette papírra végleges formában, nem sokkal halála előtt.

A versnek hosszú története van.

Kosztity ötvenéves fejjel beleszédült egy huszonéves lányba, Lenka Dungyerszkibe. Sohasem fog kiderülni, mi történt köztük, ha ugyan történt bármi extenzív, s nem tudni, mit érzett Lenka a költő iránt. Csak annyi biztos, hogy Kosztity elmenekült tőle, s négy évvel később, talán azért, hogy meggyőzze magát döntése helyességéről, s ily módon végleg elúzza a kísértést, oltár elé vezetett egy korban épp hozzá illő, mellesleg dúsgazdag hajadont, Julianna-Julcsa Palanacskit. (A násznép kiszámolta, hogy a vőlegény és a menyasszony bruttó életkora kerekén 100 év.) Velencébe mentek nászútra, ahol Kosztity megpillantotta a Santa Maria della Salute nevű bazilikát, amelyről évekkorábban sértődött verset írt (*Nősül a dózse!*, 1878), szapulta Velencét és a Nyugatot, amiért a templom építéskor egész fenyőerdőket irtottak ki Dalmáciában, vö. mocsárba vert dúcok.

Hazatérvén Velencéből, Kosztityot lesújtó hír fogadja: Lenka Dungyerszki életének huszonnegyedik évében elhunyt. Az orvosok szerint tífuszban, a költő szerint – ömiatta.

Elmegy a temetésre, s ettől fogva kettős életet él: Julcsával a földön, Lenkával az égen.

Ám a két valóságban Kosztity nem viselkedik egyformán: a halott Lenkával harmonikus boldogságban úszik, földi nejétől viszont a házasságkötés után sürgősen elköltözik.

Mert az anyós nem volt bekalkulálva!

Plusz a rezszi. A kicsinyes szipirtyó kifogásolta, hogy veje egész éjjel égeti a lámpát, mivel hajnalig olvas. (Aztán persze átalussza a reggelit.) Egy éjszaka a matróna fogta magát, pongyolában berontott veje hálószobájába, s kivitte a lámpát, sötétben hagyva a párnák közül hökkenten pislogó költőt, aki másnap elhagyta nejét és anyósát, újdonsült otthonának polgári kényelmével együtt, melynek áldásai közül egyelőre csak kártyaadósságainak kiegyenlítését élvezhette ki.

A krusedoli kolostor vendégszobájában szállt meg, s levélben közölte hazatérésének feltételeit. Ám amikor próbaidőre visszament, a feltételek megtartásának színvonalát nem találta kielégítőnek, így ismét távozott, s csak anyósa halála után költözött haza véglegesen.

Kiegyensúlyozott évtized következik, Julcsa és Kosztity biztonságban évődve, barátságos csipkelődések közepette élnek, egymásra támaszkodva szaporítván a bruttó százon túli közös éveiknek számát.

Kiegyensúlyozottságát Kosztity, a családi harmónia mellett, legendás sportszeretetének köszönhette. A borzas hajú különönről anekdoták keringtek: rendszeresen látták őt gimnasztikázni és napi húsz kilométereket gyalogolni a zombori vasúti sínek mentén, a városban tett sétái során minduntalan faképnél hagyta beszélgetőtársait, hatvanéves fejjel felrohangált a dombra, térdhajlításokat és karhúzásokat végzett, páros lábbal szökdécselt a lépcsőfeljárókon, s függeszkedve himbálózott a faágakon.

Francia nyelven vezetett titkos naplójának tanúsága szerint álmaiban s képzelgéseiben Lenkával élt.

A lány halála óta, tehát 1895 után, alig írt verset, egészen 1909-ig, mikor felesége halálos betegen ágy-nak esett. Kosztity naplójában ekkor a haldokló asszony szenvedéséről és az égi jegyes látogatásairól szóló bejegyzések váltakoznak egymással.

Ekkor születik a *Santa Maria della Salute*, a megbánás verse, amelyben a költő visszavonja a dalmáciai fenyőkről szóló Velence-ellenes versét, s meggyónja lelkifurdalását amiatt, hogy annak idején nem volt bátorsága vállalni a Lenka iránti szerelmét. A versvégi tirádában ódai hangon vallja meg abbéli hitét, hogy Lenka várja őt a mennyországban.

Ezt vetette papírra és tisztázta le Láza Kosztity egy pesti szállodában, Bécsbe igyekezvén, a kórházba, ahol nemsokára ő is örökre lehunyta a szemét.

Santa Maria della Salute

A hatalmas barokk templom Velence éke, a Canal Grande jobbpartján áll, hófehér márvány, mit zöldes fényel tükröz a víz. Építése 1631-ben kezdődött hálaadasként, amikor elmúlt a pestisjárvány, melynek a város lakosságának egyharmada áldozatul esett. A Santa Maria della Salute „Gyógyító Boldogasszony”-t jelent.

A bazilikaépítést Láza Kosztity *Nősül a dózse!* című versében örökítette meg. A vízből, mondja, pa-

loták nőnek, hófehér arcukon siklik a víz, Velence ujjong, elmúlt a járvány, a dózse végre nősülni kész. De neki nem kell embernek lánya, egyszerű földi, halandó nő; tündérét víznek, haboknak lányát, a földön túlit szereti ő. Esküszik, olyan templomot épít, amelyet soha nem látott szem; csodálni fogják földön és égen, ámul majd minden, élő s a holt.

„Na de most, dózse, ide vigyázzál”, mondja az öreg kincstári őr, „szüksös a keret, üres a buksza, nincs pénzünk venni oszlopnak fát. Velence lótusz, úgy ring a vízen, iszap és mocsár talaja van, ebbe levern, építvén házat, cölöp és fatörzs rengeteg kell.”

Azt mondja Kosztity, s ezt mondja minden turistakönyv, hogy a tömérdek borókatörzset, melyen a Santa Maria áll, Dalmáciából hozták galádul, s irdatlan erdőt irtottak ki.

Teltek és múltak napok és évek, tombolt majd fordult s elállt a szél, Kosztity is másképp látta az ügyet, szerelmes szívvel élve már át, nászúton ringva a gondolásban, oldalán nejjel (törvényes nő!), de benn a szívben azzal a lánnyal, aki már halott, halott volt már.

S zúdult az átok tenfejre ottan, és később aztán a versben is: *Santa Maria della Salute*, ez lett a címe,

mint pengő olasz mandolinhúr! S most már a tempom az élet csúcsa s egyben az élet értelme lett, az égi szépség földre szállt képe, illetve köztük lebegő kép, hullámok hátán felhabzó márvány, mit égre tükröz zölden a víz.

Emléktábla-avatás (díjnyertes házi feladat)

Láza Kosztity halálának századik évfordulója alkalmából a magyarországi szerb Tanulmányi Hivatal irodalmi versenyt hirdetett általános iskolás tanulók számára. A diákoknak házi feladat formájában fogalmazást kellett írniuk „Láza Kosztity műveinek magyar vonatkozásai” címmel. A zsűri Milosevits Petike 9/b (ismételt 8-dik) osztályos tanulónak ítélte a pálmát (konkrétan az év végi jutalom-kettest irodalomból és a tíznapos csokifagyibérletet a Jégbüfébe).

Az „Emléktábla-avatás” című díjnyertes pályaművet az alábbiakban eredeti – azaz cenzúrázatlan, a zsűritagok stílárís kifogásait mellőző – formában közöljük:

– Hogy a kurva interneten ne lehessen megtalálni egy rohadt szállodát! – dühöngött a fater, akit megfűztem, hogy segítsen kideríteni, melyik lehetett az

a pesti hotel, amelyben Láza Kosztity letisztázta a *Santa Maria della Salute* végleges változatát. (A fater nagyon ráizgult a feladatra, mert beígértem neki a díj felét, konkrétan a fagyit a Jégbüfében. Meg hát ő ráér ilyen baromságokkal tökölni, neki nem kell matekleckét írnia, meg minden.)

A szálloda kérdését a fater haverja, a nagy építész oldotta meg valami régi egyetemi jegyzet segítségével, de ő is csak azért, mert annyi unikumot nyakal, hogy már mocsaras az agyveleje, s csak arra emlékszik, ami azelőtt volt, hogy elitatta az eszét:

– Az egykori Grand Hotel Hungária, pipikém, a Duna-parton állt, a második világháborúban földig rombolták, később a Duna Intercontinental épült a helyén, most Mariottnak hívják.

– Nyomás! – lökött be a fater a kocsiba, s máris söpörtünk a pesti rakparton, ihletért a szállodához.

A csúcsforgalomban persze csak vánszorogtunk, az őszám szerint: mint a gondola.

– Kár, hogy nincs árvíz – ábrándozott. – Akkor a víz éppen olyan magasan lenne a szállodához képest, mint Velencében a templomhoz képest. „Áll tükröződve folyónak szélén, az arcán siklik a víz” – énekelte a fater a nyitott autóablakon át a szembejövő sávban feltorlódo csapolóknak.

Bedumálta magának, hogy 1909. június 3-án Pesten árvíz volt. („Nehogy megnézd az interneten, mert seggbe rúglak, ha nem volt!”) A Hotel Hungária ablakából kipillantva, Láza Kosztity Velencében érezhette magát, hajtogatta a fater, s innen kezdve nem lehetett őt lelőni: meg akart tanulni lobbizni (úgy képzelte, ez olyasmi, mint a fitness), mert fejébe vette, hogy egy ilyen jelentős irodalmi kegyhelyet emléktáblával kell megjelölni, méghozzá sürgősen, mert ha most elszalasztjuk a jubileumot, akkor várhatunk újabb száz évet. Ide folyamodott, oda folyamodott, de mindenütt azt a választ kapta, hogy a lehetetlent nem lehet megvalósítani (legalábbis a fater lobbizásának szintjén): a szálloda már nem létezik, tehát nem lehet emléktáblát tenni a falára.

A fater megmakacsolta magát: Lenka Dúngyerszki sem „létezett” már, ám Kosztityot ez csöppet sem

zavarta abban, hogy valóságnak tekintse a csajt. Márpedig az eszményi nőhöz képest egy szálloda egyszerűen nudli! Ilyen apróságokon nem bukhat el egy kultúrtörténetileg nagyszabású vállalkozás.

Televíziós és színházi kapcsolatai révén (ekkor már rutinos lobbizóként fizette mindenkinek a csúszó-felést) a fater dokumentumfilmet – voltaképpen tévéhíradós riportot – forgatott az emléktábla-avatásról.

A Kosztityot megszemélyesítő színész a korabeli stílusban berendezett szállodai szobában ül, és a *Santa Maria della Salute* végleges változatát körmöli. Feje fölött a magyarországi szerb színház primadonája lebeg Lenka Dúngyerszki szellemeként. A nő a zsinórpadlásról lóg az ablak elé, melyen át a pesti Duna-part és a budai vár hogyishívjákjai sejlenek.

Az avatőünnepség irodalmi (unalmas) része addig tart, amíg a költő leírja és eldörmögi a verset. Ezután következik az akciófilm: Kosztity feláll, összehajtogatja a papírt, s borítékba zárja.

Időközben a színpad elsötétül, a költő alakja beleolvad a homályba, melynek leple alatt Lenka szelleme visszaszáll a zsinórpadlásra. Néhány másodpercig csak a csillagok pislákolnak az ablakban, végül azok is kihunynak.

– Gyűjtsd már fel a nézőteret, bazmeg! – hallani apám suttogását a világosítónak.

Mire felgyullad a fény, a színpadon már nincs senki.

A közönség tapsolni kezd, ám ekkor fanfárok harsannak, s bevonulnak az előbbi színészek, ezúttal az emléktábla-avató-bizottság tagjainak öltözve (öltöny, nyakkendő, brillantin, kampósszög).

Kosztity ütvefűrot cipel, a versíróasztal fölött lyukat fúr a falba, benyomja a tiplit, s amikor a primadonna fölemeli az emléktáblát, a költő beveri a szöveget.

Letévén a szerszámokat, a bizottság tagjai farral a közönségnek meghajolnak a tábla előtt, amelyen a tévénezők a következő feliratot látják: „Ebben a szállodai szobában vetette papírra a *Santa Maria della Salute* végleges változatát 1909. június 3-án Láza Kosztity a magyarországi szerb színház előadásban.”